

IRODALOM.

Riedl Frigyes : Három jellemzés. Toldy Ferencz, Greguss Ágost, Katona Lajos. Budapest, 1912. 8. r. 55 l. Franklin-Társulat. Ara 40 fill. (Olesó könyvtár. 1652—53. szám.)

Riedl Frigyes érdekes és tartalmas írói egyénisége az időnap előtt elhunyt Péterfy Jenőéhez hasonlít. Mindkettejüknek kiváló tulajdonsága: az élesen boncoló ész és nagy jellemző erő, stilusukban a képekben való gazdagság, s mégis kerülése a szónoki sallagnak, erős nemzeti érzés mellett is széleskörű nyugateurópai műveltség, s talán szempontjaik magas voltából folyó hajlam: Péterfynél a keserű pesszimizmusra, — Riedlnél a csendes, de nem erőtelen iróniára. Egyéniségük e hasonlatosságából következik az is, hogy nem épen az úgynevezett nagyközönségnek írnak. Léha engedményekre nem hajlandók az izlés divatjának hatása alatt, de — illetőleg épen ezért — a kulturát igazán szerető és élvező emberek mindig nagy előszeretettel olvassák úgy a Péterfy, mint a Riedl munkáit.

A Toldy, Greguss és Katona jellemzése — mely három rövid dolgozat Riedl tollából az Olesó Könyvtár egy kis füzetébe foglalva jelent most meg — remek mintái a finoman elemző miniature-jelleurajzoknak, mert meg van bennök minden, ami a tárgyalt kultürember egyéniségét s a szerző művészetét egyaránt jellemzi.

Toldy Ferenc emlékezetét rövid 18 lapnyi akadémiai beszédben újítja fel Riedl, s mégis sikerül nemcsak Toldy sokoldalú, szinte lázas tevékenységét éreztetni, hanem Toldynak, irodalmi fellendülésünk e buzgó munkássának s történetírójának pályáját vázolvá, egyszersmind a modern Magyarország megalakulásának folyamatát is megismertetni. Igen találóan emeli ki Riedl Toldy főjellemvonásául a kegyeletet, amely Toldyt a régi magyar irodalomnak és szellemi vezéreinknek kultuszában egyaránt vezérelte. E kegyeletből fakadnak Toldy munkássága nagy eredményei, valamint kritikai tévedései is; amazok közül a források felkutatására és az adatok tudományos rendszerezésére mutat rá Riedl, amik a magyar irodalomtörténet megalapozását és rendszerbe foglalását, az irodalmi tüneményeknek az összes művelődési tényezőkkel összefüggésben való kimutatását jelentik; míg emezeket különösen a Kazinczy költészete túlbecsülésében és a Petőfiének nem kellő megértésében jelöli meg. Egységesen hontakozik ki előttünk Riedl művészi kezevonásaiból Toldynak, a nemzeti lelkesedés nagy kora tanújának rokonszenves alakja, aki látta, érezte és ostorozta is

kulturánk sok hiányát és fogyatkozásait, de mégis törhetetlen hittel, mondhatni fanatikusan bizott nemzetünk jövőjében.

A *Greguss Ágostról* szóló emlékező, a szépet szíve egész melegével szerető s elméje éles tudásával magyarázó nagy esztétikus halálának negyedszázados fordulóján olvasta fel Riedl a Kisfaludy-Társaságban, mely intézetnek szentelte Greguss szellemi erejét és vagyonát egyaránt. Riedl tanítványa volt Gregussnak; szerette, értette és — követi is őt. Greguss — mint Riedl szépen kifejti — az esztétikai műveltség terjesztésével, tudományos prózáinkban a csinnak, a finom fordulatosságnak s a kifejező rövidségnek meghonosításával és Arany ismertetésével szerzett magának különös érdemeket. Jól esik hangoztatnunk, hogy a méltó tanítvány mindenben sikeresen folytatja, mit a jeles mester «nem egészen dicstelenül» kezdett. Pár sorban, de rendkívül finoman megrajzolt képben jellemzi Riedl Greguss főművét, a Rendszeres Széptant, ezt az impozáns épületet, «melynek minden ablakából látni a végtelen eget és a magyar földet,» — s talán némi keserűséggel, de kétségbevonhatatlan igazsággal mutat rá az erősen optimista Gregussnak a jó, szép és igaz egyezéséről szóló elméletére, melyet — mint a füzetke előszava mondja — a mi századunk megcáfol, de amiben a távol jövőendő igazat fog adni Gregussnak.

Katona Lajos valamivel fiatalabb kortársa és barátja volt Riedlnek. A róla szóló kis enlékbeszédéből — a kutató tudós munkájának tárgyilagos vázolója után — az érzésnek meghatóan közvetlen és meleg hangja esendül felénk. Katonában legtöbb oldalú tudós buváraink egyikének kora elvesztét gyászoljuk. Két nagy szellemi közösséget tanulmányozott és magyarázott ő: az európai középkori irodalmat, s a népszellem költői termékeit. Az elsőről szólva, Riedl dióhéjban igazán mesteri jellemzését adja a középkor kulturájának, az emberi műveltség eme, később sok tekintetben megszakadt egyetemességének, ami a nemzeti irodalmakat még alig ismerő középkori szellemi élet majdnem kizárólag egyházi jellegének tulajdonítható. Katona rendkívüli biztosságát, tudományos módszerét és csudálatos sikereit a folklóre terén szintén nagyon érdekesen fejtegeti Riedl, valamint a régi magyar irodalomtörténet körébe tartozó munkásságát, mi pályája későbbi szakát foglalta el. Tudományos buvárlatai eredményeiből különösen kettőt emel ki: a legrégebb magyar drámának az úgynövezt Sándor-kódex egyik párbeszédés legendájában való felfedezését s azt, hogy a Festetich-kódex szolozsmáiban Petrarca műveire ismert.

Ez az 55 oldalas kis füzetke — külső arányaiban bármily jelentéktelennek lássék is — Riedl emelkedett felfogásának s nagy tudásának igen érdekes megnyilatkozása. Valóban nagy szolgálatokat tenne Riedl, ha több hasonló rövid jellemrajzzal — ilyen volt a Péterfyról és a Gyulairól szóló is — ajándékozna meg bennünket, melyek különösen így, egy népszerű irodalmi vállalat keretében, az esztétikai és irodalomtörténeti érdeklődésnek a közönség szélesebb rétegeiben való felkeltésére is kiválóan alkalmasak.

Legifj. Szász KÁROLY.

Földesi Gyula: Petőfi. Budapest, 1911. 8. r. 51 l. Benkő Gyula könyvkereskedése. Légrády Testvérek nyomdája.

E szép és valódi lelkesedéssel írt értekezés Petőfinek azt a jellemvonását világítja meg, melyet szenvedélyes idealizmusnak szeretnék nevezni, megvilágítja Petőfi nemzetemelő, próféta missziójának tudatát. Petőfi költészetének egyik forrása és egyéniségének különös jellemvonása, hogy minden amit megszeret, az benne mindjárt szenvedély és kultusz alakját ölti magára. Ilyen volt szabadságszeretete, ilyen volt szerelme, ilyen szenvedélyes alakot öltött nála egyáltalán idealizmusa. Petőfi hajlott az exaltációra, amely egyaránt hevítette érzelmeit és képzeletét: ez az exaltáció, szenvedélyes idealizmus azután az emberiségnek és az emberi nagy szellemi és erkölcsi javaknak rajongó szeretetére ösztönözte.

Amit én ilyenképp Petőfi szenvedélyes idealizmusának nevezek, azt Földesi némi ditirambusos homállyal következőképp formulázza:

«Petőfi nagyságának alapja: legmagasabb hatványú vallásossága. Vallásosságon értem azt, ami az embert a Végtelen irányában lendíti előre; azt, ami forrása minden kulturának és leglényegesebb tulajdonsága minden nagy vallásalapítónak, nagy törvényhozónak, gondolkozónak, művészenek: az *élettől való meghatottságot, az élet értelmében való hitet (eszmények), az ezért való küzdelmet. Petőfi rendkívüli vallási erejének roppant pártosza áthatja egész érzés- és gondolatvilágát, ott remeg költészetének minden magasságában és mélységében.*»

Földesi illetett tárgyalásmodora Emerson és Carlyle hősi kultuszára emlékeztet bennünket. Petőfit eszményi fénykörben mutatja be és ennek következtében némileg kiemeli történeti háttéréből, korabeli kapcsolataiból. Földesi idézi Petőfi azon költeményeit, melyek hirdetik, hogy a költőt vezéri szerep illeti meg: a költő Petőfi szerint ne csak egyéni fájdalmat fejezzen ki, hanem az egész nép vezére legyen a szabadság és egy magasabb emberi lét felé. Ez a tendencia azonban, a költészet illetén felfogása nem csak Petőfi-ben van meg, hanem megvan mint uralkodó eszme a negyvenes évek lírájában Európaszerte; megvan az angol, francia, német költőknél egyaránt. Petőfi e részben a kor tendenciáit követi és nem csak egyéni nézetét fejezi ki.

Petőfit különben is korába és nem a szentek glóriafényébe kell bele ültetni. Így jobban megértjük és a dicsfény hiányát sem fogjuk érezni, hisz Petőfi oly rendkívüli egyéniség volt, oly sok szeretetreméltóság volt benne, hogy nem veszít akkor sem, ha intimebb módon közeledünk hozzá.

Még két-három kisebb kifogás.

Földesi túlozza a korabeli kritikának elitelő magatartását Petőfivel szemben. Petőfivel igen korán kezdett a kritika foglalkozni és aránylag többet írtak róla mint más költőnkéről. Akadtak ugyan gáncsolói és egyes gúnyolói is, de a kritikák nagyobb része elismerő, sőt magasztaló volt. Petőfi elég gyorsan hódított!

Téves továbbá Földesinek azon állítása, hogy a fiatal Széchenyi István Weimarba ment, hogy Goethenek bemutatassa hódolatát. Széchenyi

ezen állítólagos látogatásának nem találok sehol nyomát. (Tán Toldy Ferenc látogatásával téveszti össze a szerző.)

«A 80-as években — írja Földesi — a legkiválóbb Goethe-ismerők és magyarázók egyike, Hermann Grimm, a világirodalom legnagyobb öt költője közé sorozza (Dante, Shakespeare, Goethe, Petőfi, Mistral).»

Grimm mondása, melyre Földesi itt céloz, érdekes, de nem ép úgy hangzik, mint ahogy Földesi idézi: «Csak egy jelenkori költő — írja Hermann Grimm — éri el Petőfit, sőt felül is mulja: ez Mistral, kinek *Mireio*-ja mintha Homer ajkáról hangzanék. Petőfi, Mistral, Goethe, Shakespeare és Homer *néha* úgy tűnnek fel előttem, mint egy és ugyanazon költő vissza-visszatérő megtestesülései. Ez az enberiség nagy ösköltője, ki bánatát oly szavakban mondja el, melyek hangja őt magát gyönyörködteti.» *

Földesi lelkes értekezését mindazok, kik szeretik Petőfit, érdekléssel fogják olvasni: Petőfiinek szenvedélyes ideálmizmusát, prófétai vonását tán nem fejtette fel senki szebben, mint Földesi.

RIEDL FRIGYES.

Gyöngyösy László: Mikszáth Kálmán. Budapest, 1911. Franklin-Társulat. Ára 2 kor. 40 fill.

A «nagy palóc», miként az írói társadalomban közösen nevezték Mikszáthot, már életében megtalálta történetíróját *Várdai Béla* személyében, kinek könyve, amennyire az igazságot irodalmilag meg lehet közelíteni, méltó emléket állított neki. Hatalmas alakja azonban sokakat érdekelt: halálakor és azután tömegesen jelentek meg hosszabb-rövidebb cikkek pályafutásáról, írói és emberi egyéniségéről, apróbb élményeiről sőt egy-egy anekdotájának eredetéről is. Terjedelmesebb és irodalmi igényekkel fellelő munkát mégis csak egyet hozott ez az áradat: *Gyöngyösy László* tanulmányát. Valójában ez sem rendszeres irodalomtörténeti mű, inkább vázlat, melyből számos, fontos részlet hiányzik s a Mikszáthról rajzolt képnek jóformán csak hangulata van, színei kevésbé élénkek, az árnyékolása nem tökéletes, bár itt-ott élesen kiemelkedik néhány jellemző vonás, melyet eddig, Gyöngyösyn kívül, más nem vett észre.

A könyv sajtószerű bevezetése valamelyest palinodiának látszik, mert a tartalom némely lényeges részét visszaigazítja. Ugyanis, Gyöngyösy a tanulmányt majdnem három évtizeddel ezelőtt írta, mint a Pesti Hírlap munkatársa, együtt dolgozva Mikszáthtal. Azóta sok minden változott, némely életrajzi tévedése kiderült, amit tudomásul kellett vennie, legalább az előszóban megmagyarázni, mert — állítása szerint — a kéziratot, csekély simítással, úgy közölte, amint 1885-ben elkészítette. Eddig, valószínűleg, azért nem adta ki, mert a munkát maga sem tekintette bevégezettnek; hogy most, gyökeres átdolgozás és kellő bővítés nélkül bocsátotta a nyilvánosság elé, hibának tartjuk. Hibának, mert Gyöngyösyben megvannak mindazok a kvalitások, melyek képessé tették volna egy minden

* *Deutsche Rundschau*. 83. kötet. 285. l.

tekintetben becses Mikszáth-életrajz írására — elhelyett kaptunk tőle meglehetősen szétagolt, a művészi egységet nélkülöző anyagtömeget, melynek feldolgozása nagyobb gondot követelt volna.

Őt fejezetben foglalkozik Mikszáth életével és költészetével. Közvetlenül, a belletrista színes nyelvén, eleven hangján adja elő, amit tud róla. Különösen érdekes a kezdő író álmadozása, sikertelen próbálkozása és nyomorgása; továbbá szegedi tartózkodása, gyors fejlődése és hírréjutása. Több új adatot nyújt Mikszáthról, de ahol írói egyéniségének jellemzésével próbálkozik s ahol párhuzamba állítja Jókaiival, ott nagyobbára szelvényben ismert s az általánosságokon felül alig emelkedő ítéleteket mond.

GAGYHY DÉNES.

Szabolcsi Lajos: Nagy Ignác vígjátékai. Adalék a magyar dráma történetéhez. Budapest, 1911. 8. r. 82 l. Jókai-nyomda.

Szinnyei Ferenc alapos tanulmánya után is megállja helyét ez a kis monográfia, mely különösen ügyes és áttekinthető elrendezésével és eleven stílusával válik ki. Sorra veszi Nagy Ignác vígjátékait, ismerteti megjelenésük körülményeit, szembeállítja az egykori kritikát a maival, fölkeres a forrásait és mindenütt kiemeli a népies motívumokat és az aktuális politikai és társadalmi vonatkozásokat. A darabok találó elemzése és méltatása mellett nem egyszer új eredményekre is jut. Főképpen a Rontó Pál és a Tisztújítás motívumainak felkutatása járt sikerrel. A Rontó Pálról kimutatja, hogy nem annyira Vörösmarty, mint inkább a bécsi Raimund hatásának kell tulajdonítanunk a tündéri keretet; az Árgirus és Tündér Ilona motívuma szerint nem Gyergyaiból való, hanem népmesei eredetű, Rontó Pál alakját azonban határozottan Gvadányiból vette. A Tisztújítás jele- netei pedig az 1841 decemberi szatmári és hevesi botrányok hatása alatt készültek.

KIRÁLY GYÖRGY.

Hauer Ferenc: Katona István emlékezete. (Kaloecsei érseki kath. főgimnázium 1910—11. évi értesítője 3—79. l.)

1911 augusztus 9-én múlt száz esztendeje, hogy Katona István, aki Gibbon szavai szerint a magyar történetirodalmat nyugateurópai színvonalra emelte, elköltözött az élők sorából. Halála százados évfordulójára készült a szóban forgó életrajz.

Katonának már eddig is volt egy szerény emléke. Fejér György megírta s kiadta életrajzát a Codex Diplomaticusban. Azonban e latin nyelvű biográfia megjelenése óta szintén eltelt három emberöltő; s az új idők új szempontok érvényesítését követelik az életrajzíróktól. Ez és azon körülmény, hogy Katonának magyarnyelvű életrajza nem volt, szükségessé tette e munka megjelenését.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Hauer, bár vallomása szerint csak egy nagyobb életrajz alapjait akarja lerakni, igen derék és alapos munkát végzett. Őt fejezetre osztott művének főleg Katona egyetemi tanárságáról, történetírói működéséről, a Historia Criticáról s végül Katona kisebb

vita-iratairól írt fejezetei értékesek. Az anyag összehordásában s a források bírálásában egyaránt tanúságot tett történetírói iskolázottságáról.

Írói methodusát azonban, anélkül, hogy műve becsét kisebbiteni akarók, hibáztatnunk kell. Nem tartjuk helyesnek, hogy munkáját folytonosan idézetekkel szakítja meg, úgy hogy egyik-másik oldalon több az idézet, mint a fejtegetés. Az idézetnek, ritka kivételtől eltekintve, a jegyzetben a helye. Úgy látszik e methodus Katonáról ragadt Hauerre, mert Katona szintén szeretete az előadásnak ezt a módját. Nem szabad azonban felednie, hogy Katona is csak nagy műve első kötetében ragaszkodott ez előadásmódhoz, később ő is engedett belőle. Reméljük, hogy ha irodalmunkban újból találkozunk Hauer nevével, ő is követni fogja Katona példáját.

MAR CZINKÓ FERENC.

Juhász Vincze: Desericzky Ince élete és művei. (Magyar-óvári kegyesrendi gimnázium 1910—11. évi értesítője. 1—31. l.)

A másfél századdal azelőtt élt piarista-előd nemes példája fellelkesítette a késői munkatársat. Juhász Vince a fenti dolgozatban igazságot akar szolgáltatni Desericzky Incének (1702—1763), aki Prayt és Katonát megelőzve a magyar történeti kritikának alapvetője lett. Desericzky, a magyarországi latin nyelvű történetírás buzgó munkása, odaadással művelte tudományát: «nem a tudása, buzgalma volt kicsiny, hanem szerencséje nem volt nagy úttörő munkásságában.» Munkássága megérdemli, hogy vele foglalkozunk. Sokoldalú tudományos működése két fő műben csúcsosodik ki: egyik a váci püspökség története, másik a «De Initiiis ac Maioribus Hungarorum commentaria» című. A szerző lelkiismeretes vizsgálat és tárgyilagos egybevetés után Desericzky munkásságába olyan vázlatában megigért nagyobb Desericzky-monografiáját.

SZÓTS GYULA.

Perényi József: Dugonics András Trinummus. Adalék az iskoladráma történetéhez. (Veszprémi kegyesrendi főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 6—40. l.)

«Előttünk, Dugonicsnak a kegyesrendben utódai előtt, a nagy előd minden írása becses». Az értekezőnek e szavai magyarázzák meg, miért foglalkozik olyan részletesen Dugonicsnak eme «kasztigált» Plautus-átdolgozásával, melynek elkallódott kéziratát most sikerült felfedeznie.

Már maga a kegyelet is tiszteletet érdemel, különösen mikor olyan irodalmi férfiút ér, akinek írásai nemcsak a kegyesrendi utódok, hanem a magyar irodalom minden igaz barátja előtt is nagy becsben állanak. De még becsesebbé teszi Perényinek ezt az értekezését az a körülmény, hogy jó szolgálatot tett vele a magyar iskoladráma történetének is. Dugonics Plautus darabjából valóságos pedagógiai drámát készített. A szokásos iskolás recipe szerint: a szerelmi motívumokat mellőzte, a nőszerepet férfi szerepre változtatta át, erkölcsi oktatásokat adott, az erősebb kifeje-

zéseket kilagyta, a terjedelmet csökkentette, a nyelvet egyszerűsítette. Így adták elő a Trinummust a váci gimnázium tanulói 1770 június 2-án, Migazzi Kristóf biboros jelenlétében.

Perényi részletesen kimutatja az eltéréseket s értekezése végén közli az egész vígjáték szövegét. Végül igen hasznavehető repertoriunát adja az iskoladrámára vonatkozó magyar munkáknak és cikkeknek. Ez a repertorium e kérdésnek csaknem teljes magyar irodalmát magában foglalja. Növelte volna dolgozata értékét, ha kikutatja, nem valamely külföldi átdolgozás utánzata-e ez a dráma, miként az a másik kísérlete, melyet a német Bramarbas után idomított át. Az ilyen témáknál mindig kívánatos iskoladrámák gazdag külföldi sorozatának figyelemmel kísérése.

ENDREI ÁKOS.

Kováts Antal: Listius László gróf a színlelés költője. (Nagykanizsai kegyesrendi főgimnázium 1910-11. évi értesítője. 15—39. l.)

Listius Lászlót az irodalomtörténet sok ideoig rejtélyes egyéniségnek tartotta. Az utókor kutatói nem tudtak eligazodni azon az ellenmondáson, amely élete és költészte között mutatkozott. Ma már, Komáromy András és Pintér Jenő kutatásai nyomán, világosan áll előttünk a gonoszlelkű mágnás-poéta élete és költői pályája, s a kettő közt nem mutatkozik többé ellentét. Kováts Antal is azt a kérdést vizsgálja, mi az oka annak az ellentétnek, mely Listius élete és a műveiben hirdetett nemes erkölcsi elvek között első pillanatra feltűnik. Kováts főként Lombroso alapján megállapítja, hogy Listius tulajdonképpen elmebeteg volt. Betegségének neve: grafomania. Listiusnak ugyanis az volt a rögeszméje, hogy neki a híres emberek sorában kell szerepelnie. Ezért akart minden módon költővé lenni, még irodalmi lopás árán is. Ez a törekvése lazuggá tette. Azért lett író, hogy a közvélemény figyelmét elterelje gonoszságairól. Az előkelők előtt erkölcsösnek, a köznép előtt ördögösnek igyekezett feltűnni, — mindkettőt színlelésből, hogy gonoszságai rejtve maradjanak. Listius tehát a színlelés költője s inkább szánalomra, mint megvetésre érdemes. Kováts Antal tanulságos fejtegetései figyelmenre méltók. Értekezése helyenként tömörebb is lehetett volna.

ÁGNER JAJOS.

Gálos Rezső: Lukáts István költeményei. (Temesvári felsőkereskedelmi iskola 1910-11. évi értesítője. 3—57. l.)

Gálos Rezső az Erdélyi Múzeum 1909. évf.-ban emlékezett meg először Lukáts István kéziratos verses kötetéről. Most rövid életrajz kíséretében, nyomtatásban közli az eddig ismeretlen kéziratot, mely három könyvre osztva összesen 74 költeményt tartalmaz.

E versek szerzője Háromszék megyének egy kis falujában, Bodoson volt református pap. (1824—1841.) Versei, tárgyuk szerint csoportosíthatók: leírók, bölcselők, hazafiasak, szerelmiék, borsdalok és alkalmi versek. Leíró költeményei Erdély és különösen Háromszék megye természeti szépségeit dicsőítik. Bölcselő versei a földi és túlvilági élet kérdéseivel, a

megelégedéssel, halállal, Isten tökéletességével foglalkoznak, Pope modorában. Hazafias költeményeiben a székely szabadságért, s Erdély fiainak önálló nemzeti létéért emeli fel szavát. Kevés számú szerelmi dalait korán elhúnyt kedveséhez, Emmihez intézi. Írt még bordalokat, alkalmi verseket barátaihoz és pártfogóihoz.

Gálosnak mindenestre érdeme, hogy Lukáts István életrajzi adatait összeállította s a kiadatlan kéziratot kinyomatta. Maguk a versek azonban minden költői érték hijával vannak. Száraz leírások telve elmélkedéssel, költői képzelet nélkül szükölködő unalmas bölcselkedések. S hozzá még eme gyöngye rimelések nem is eredeti, önálló alkotások. Lukáts teljesen Berzsenyi, Csokonai, Bajza és Kisfaludy Sándor egyes költeményeinek hatása alatt írta verseit. Gálos egy pár darabra vonatkozólag ki is mutatta ezt a hatást.

Lukáts István, mint költő, még gyöngébb kortársai között sem tesz számot. Verses gyűjteménye nem egyéb, mint mértékre és rímekbe szedett elmélkedő próza. Nyelve többnyire nehézkes, kifejezései póriasak. Bús hangú falusi poéta. Mindig sopánkodik. A jövőben való reménykedés hangja csak egyszer zendül fel «nagyobb erővel» lantján: «Bizzál keblem, nem rág mindég — Téged is fene — Rád is szép időt derít még — Sor-sod Istene.»

VONHÁZ ISTVÁN.

Heller Bernát: Viktor Hugo és Heine viszonya a magyarsághoz. (Budapesti II. ker. áll. főreáliskola 1910—11. évi értesítője. 3—21. l.)

Heller nem irodalomtörténeti szempontból foglalkozik a két nagy költővel, hanem azt mutatja be, hogyan tükröződött nemzetünk Victor Hugo és Heine lelkében. Bár nem sokat tudnak rólunk, — különösen Hugo, — de szabadságharcunk mindkettejük figyelmét Magyarországra fordítja és 1848-tól kezdve a két ellentétes természetű és irányú költő szinte ugyanazokkal a fordulatokkal dicsőíti hazánkat és gyalázza elnyomóinkat. Heinéről e tekintetben a szerző kevés újat mondhat, mert legtöbb irányú megnyilatkozása ismeretes nálunk; annál becsesebbek Hugóra vonatkozó adatai. Épen azért szeretnők, ha ezek teljesebbek lennének. Két irányban is kiegészítésre szorulnak Heller idézetei. Hugónak az *Assemblée*-ban 1848-tól 1851-ig mondott beszédeiből sok jellemző helyet idézhetne még. Ezt az időszakot különben is kissé logikátlanul tárgyalja akkor, mikor már Hugo száműzetéséről is beszélt. Költői munkáiból pedig felemlíthetné a *Burgraves* egy helyét (1843), ahol még a *hongrois* és *magyar* szókat egymás után sorolja fel, s ezzel ellentétben a *Théâtre en Liberté* egyik, az ötvenes években keletkezett darabját, ahol már a *moriamur*-jelenetről is beszél. Egyéb kifogásunk nem is volna a kis tanulmány ellen, legfőlegb egy-két ilyen mondatán akad meg a szemünk: «De a lengyeleknek a költő részvéte mellett busásan kijut a *rettegett gúnyából is.*» Milyen ruha-darab ez?!

BENEDEK MARCZELL.

Viski Károly: Régi módi házak Szalontán. Milyen lehetett a költő szülőháza? (Nagyszalontai áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 1—22. l.)

A régi szalontai és környékbeli építkezést ismerteti Viski Károly, hogy elképzelhessük Arany János szülőházát. Ránkmaradt emlékekkel bizonyítja, hogy az akkor még árvizes és nádas szalontai vidéken az építkezésnek érdekes fajtája fejlődött ki. Ezt az érdekes építési módot örökítette meg Rozvány Györgynek Arany állítólagos szülőházáról való rajza is. Rozvány ugyan nem ismerte a költő szülőházát, sőt nem ismerte a helyén épült másik házat sem, rajza mégis a régi szalontai háztípust mutatja be; az emlékezetből készült rajz csak kisebb dolgokban tér el a valóságtól.

Viski világos nyelven a tanuló-ifjúságnak írta munkáját. De hogy állításait még világosabbakká és könnyebben érthetőbbé tegye, közli a Rozvány-féle rajzot s azokat az építési maradványokat, melyek fentartották számunkra a régi szalontai házak képét. Értekezésével jó példát nyújtott arra, hogyan lehet tanuló ifjúságunkban a költőink iránt való érdeklődést felébreszteni és szolgálatot tett az irodalomtörténetnek is, mert Arany János több költeményének hatását fokozza, hisz a költői szavai nyomán képzeletünkben felbredő parasztlház közelebb visz bennünket a költemények gondolat- és érzésvilágához.

LÉNGYEL MIKLÓS.

Dániel Viktor: Az eszményítésről és Arany János Vojtina Ars Poetikájáról. (Sepsiszigyörgyi ref. kollégium 1910—11. évi értesítője. 3—10. l.)

Szerző elemzi a költői eszményítést, mint az emberábrázolás típusalkotó módját. A lényeges hangsúlyozása, az esetleges mellőzése, új dolgok kombinálása helyett a hagyomány lélektani motiválása, egy egész jellem követezetes fejlesztése, stb.: a költői alkotás örök elvei, Aristoteles, Lessing és Goethe közismert megállapításai, melyeknek Arany János adott Ars Poetikájában halhatatlan formát. Ezeknek az elveknek szülötte minden nagy irodalmi alkotás, mely egy általános érdeklődést keltő emberi sors típusát nyújtja. Az életjelenségek szimbolikus sűritése a legmagasabb művészi cél, mely típusalkotó idealizálás nélkül el sem képzelhető. Kivonatolt életet adni s mégis az újra-átélés illúzióját kelteni: ez a szemléletesség munkája. Az eszményítő szemléletesség azonban óvakodik az aprólékos részletezéstől, amely megbénítja a fantáziát s így fejlesztő hatást sohasem ér el. A valóság szolgálai utánzása ismétlésszerűen hat s igen mérsékelt érdeklődést ébreszt, a lényegkiemelő stilizálás ellenben az életérzés intonatív izgalmát idézi elő, táplálja a képzelőerőt s elmélyíti az emberismeretet.

A szerzőt elismerés illeti, ha mint tanár is ezeket a szempontokat követi az irodalmi művek elemzésében. E szempontok mindig az egészet tekintik, mindig összefoglalnak s mindig mély erkölcsi és művészi távlatokat tárnak föl.

LEHEL ISTVÁN.

Alszeghy Zsolt: Az esztétikai szemléletről. Szabadlicenmi előadás. (Gyöngyösi áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 8—22. l.)

«Sorainkkal az esztétikai szemléletnek gyakorlati példákon és rövid elméleti megjegyzéssel való bemutatására törekedtünk. Három műalkotást veszünk elemezés alá: egyet a szoborművek, egyet a festői alkotások és egyet az emlegetettebb modern irodalmi termékek közül». E szándékát Alszeghy igyekezettel iparkodott megvalósítani. Tárgyához áttanulmányozta a legkiválóbb szakműveket; munkájának minden sora bizonyosság buzgókodása mellett. De kérдем, mire való volt hallgatóságának figyelmét azzal fárasztani, hogy elmondja: honnan tanulta mindezeket; kiknek nézete egyezik az övével; vagy kik az ellenkező véleményűek? Ibsennek Brandjút akarja ismertetni s így kezdi: «Ibsennek — hitem szerint — legkiválóbb alkotása a Brand; annak mondja Bulthaupt is mélybelátású színikritikáiban, mikor Ibsenről szól. Igaz ugyan, hogy Brandes megjegyzése tartózkodóvá teheti az olvasót e darabról szólóban, de mi mégis bátorságot veszünk rövid elemzésre, a Stendhal (La rameau de Salzbourg) elnevezte kristályképződést nem tartván oly nagy hibának». ... Mire jó e tudákosság?

Ezzel különben a dolgozat összes hibáit említettem. Legfőlebb még azt tehetném hozzá, hogy az Ibsen-idézeteket nemcsak németül, de magyarul is lehetett volna közölni.

BORBÉLY ISTVÁN.

Főgel Sándor: Adatok az idegenszerűségek történetéhez. Báróczi meg Kazinczy. (Miskolczi kir. kath. főgimnázium 1910—11. értesítője. 3—45. l.)

Kötelességünk minden irodalmi tüneményt megfigyelniünk, az okokat és okozatokat mind összeállítanunk és így irodalomtörténetünk tudományát felépítenünk. Mert a tudósok feladata az örökös építés. Irodalmunk felújulásának történetéhez kíván ez értekezés néhány adattal járulni. A magyar írói lélek hatalmas fejlődése következtében megváltozott az ízlés úgy tartalmi, mint alaki tekintetben. Mint minden újító, úgy ez írók is forradalmárok, túlzók voltak. Az irodalom és stílus megújítói hajhászták akkoriban az újszerűt, a szokatlant épen úgy, mint a napjainkban újításra törekvő modernnek. Ezzel az idegen irodalmak és nyelvek bilincseibe kerültek, mert nem voltak eléggé hatalmas egyéniségek, hogy följük tudtak volna emelkedni. Ez értekezés néhány adatot szolgáltat ahhoz, hogy milyen idegenszerűségeket tanult el Kazinczy Báróczitól, miben függetlenek egymástól és milyen hatással volt a tanítvány mesterére. Összeállítja a két írónál előforduló latin, franciás és németes idegenszerűségeket, melyeket jelentéstani és mondattani szempontból csoportosít. Kár, hogy az irodalomtörténet ez érdekes részlettanulmányt kénytelen lesz újból kidolgozni, mert igen kúszt, zavaros és eredménye gyakran kérdéses. Mindezek ellenére figyelmet érdemel, mert a további összefüggések keresésére serkent és néhány új adattal is szolgál.

BITTENBINDER MIKLÓS.

Josephus Főgel: Quomodo rex Wladislaus II. cancellariae eius de rebus litterariis meriti sint in Hungaria. Commentarii nonnulli de historia litterarum renascentium in Hungaria. 1490—1516. (Budapesti X. ker. kőbányai áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 9—51. l.)

Főgel József a II. Ulászló korabeli humanizmus történetéhez igyekezett az adatokat összegyűjteni. Műve első részében a király, a királyné és a kancellárok; másodikban a királyi titkárok személye körül csoportosítja a humanista írókat és pártfogóikat; a harmadikban a csehországi kancellária humanistáiról s a dunai tudós társaságról tesz említést.

Ábel Jenő munkássága óta fölösleges bizonyítgatni, hogy a humanista világ nem szűnt meg teljesen Mátyás halálával. De az is bizonyos, hogy több volt a macenás, mint az igazi tehetség, akik közül Főgelnek — bár sok apró-cseprő nevet megemlít — épen medgyesi Pisó Jakabról nem lett volna szabad megfeledkeznie. Nem sok értelmét látjuk dolgozata latin nyelvének. Miért ír a szerző latinul?! Végül megjegyezzük, hogy humanistákról a humanisták magasztaló — kegykereső — hangján írni lehet ugyan stílszerű, de a tudományos követelményeknek ma már nem megfelelő.

PEREPATITS ISTVÁN.

Csűrös Ferenc: A debreczeni városi nyomda története. 1561—1911. Debreczen, év nélkül. 8-r. 504 l. Debreczen szab. királyi város könyvnyomda vállalata.

Csűrös Ferenc debreczeni református főgimnáziumi tanár kötete buzgó és eredményes kutatások eredménye. Becses tudományos munka. Azok, akik érdeklődnek a magyar művelődés multja iránt, meglelégedéssel fogathatják.

Debreczen város nyomdája háronyszázötven esztendőös multa tekint vissza. A magyar nyomdák közül egy sem viheti fel történetét ilyen messze. Debreczenben Huszár Gál református prédikátor állította fel a legelső műhelyt s ettől az időtől kezdve a város nyomdáján egymásután láttak napvilágot a kisebb-nagyobb debreczeni kiadványok. A nyomda történetéből megismerhetjük a hazai nyomdászipar egész szervezetét, az itthoni könyvnyomtatás minden ügyét-baját, a régi magyar írók és régi magyar nyomdászok különböző szokásait. A számadások, szerződések, tanácshatározatok, kérvények, jelentések, fizetési jegyzékek, szolgálati utasítások egész sora vonul el előttünk. Megkapjuk a városi nyomda kiadványainak könyvészeti leírását és sok érdekes adatot olvasunk a szerzői tiszteletdíjakról, a könyvek kelendőségéről, meg a cenzúra garázdálkodásairól.

Csűrös Ferenc nagy körültekintéssel és igen gondosan dolgozott. Forrásainak — különösen a debreczeni levéltáraknak — adatait bőven felhasználta, tudásunkat sok ismeretlen adattal bővítette. Számos tévedést helyreigazított. Hogy itt-ott maga is megtévedt,¹ ezen senki sem cso-

¹ V. ö. pl. *Harsányi István* sárospataki ref. főgimnáziumi tanár alapos bírálatát, mely a Múzeumi És Könyvtári Értesítő 1911. évf. decemberi füzetében jelent meg.

dálkozhatik. Aki már foglalkozott nagyobb terjedelmű munka megírásával jól tudja, mennyi akadályba ütközik az anyag összehordása, kritikája és hibátlan fölépítése. Bizonyos, hogy azt a nagy munkát, melyet Csűrös Ferenc végzett, nem kell másnak még egyszer elvégeznie. Adatok és helyreigazítások jöhetnek, de a kép, melyet a debreczeni nyomdáról most kapunk, még részleteiben sem fog szembetűnőbben módosulni.

A kötet külső kiállítása, papírosa, betűi, szövegeképei, hasonmásai becsületére válnak Debreczen város könyvnyomdavállalatának. Ilyen ízlésesen készített nyomtatvány csak elvétve kerül ki a vidéki műhelyek gépei alól. Dicséretet érdemel Debreczen városa is, hogy nyílt megbízásával módot adott a derék szerzőnek műve megírására. Mégis mozog a Föld! Debreczenből is kezd kivesszui az az ósdi szellem, mely annyi keserű panaszra indította íróinkat. Hogyan is mondta Petőfi Sándor, mikor 1847-ben betetődött a kálvinista Rómába: «Voltál-e már Debreczenben, barátom? Látta-e a pusztai várost?... Mennyi szalonna, mennyi hizott dísznó van itt! A szellem mégis oly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigás lovagnak. Itt, ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak.» — Úgy hírlík, ma már Debreczenben is más világ van. És ez, ha így igaz, szebb világ, mint a régi.

PINTÉR JENŐ.

Ludwig Katona und Franz Szinnyei: Geschichte der ungarischen Literatur. Leipzig, 1911. 8. r. 152 l. G. J. Göschen'sche Verlagshandlung. Ára 80 pfennig.

Az utóbbi időkben mind sűrűben jelennek meg külföldön oly művek, melyek irodalmunkat az idegenekkel óhajtják megismertetni. E művek közé tartozik (Huszár Vilmos spanyol nyelvű, Szinnyei Ferenc finn nyelvű, Kont Ignác francia és német nyelvű, Riedl Frigyes angol és német nyelvű munkái mellett) az a német nyelvű magyar irodalomtörténet, mely nemrégiben jelent meg Lipcsében.

A könyv öt részre s mindegyik rész több fejezetre oszlik: *A régibb irodalomról* szóló első rész rövid néprajzi, őstörténeti és nyelvészeti tájékoztató után a középkor, a reformáció, az ellenreformáció és a hanyatlás kora irodalmával foglalkozik. A második részben: *A nemzeti irodalom újjáébredése* címen a korviszonyokra utaló bevezetés nyomában a franciás, deákos és magyaros iskolák ismertetését kapjuk, melyet az ú. n. válogatókról, továbbá Kármánról, Kisfaludy Sándorról, Csokonairól, Kölcseyről s Kazinczyval kapcsolatban a nyelvjújtásról elmélkedő fejezetek követnek. A harmadik rész: *A nemzeti költészet kora* két félre tagolódik. Az első — Széchenyi kora — Kisfaludy Károly és Katona József működésének jellemzését, a novella-irodalom ismertetését, Jósika és Vörösmarty munkásságának fejtegetését, valamint az egykorú lírának elemzését foglalja magában. E «rész» második felében — a Kossuth korának nevezett szakaszban — br. Eötvös Józsefről, a negyvenes évek novellairodalmáról és drámájáról, Szigligeti Edéről, a magyar népköltésről és Petőfi Sándorról

van szó. A negyedik rész címe: *Az abszolútizmus kora*. Itt először Deákról és a kiegyezésről történik említés, azután következnek az Aranyról, Tompáról s a többi lírikusról szóló fejezetek. E rész utolsó nagyobb kikezdései Madáchesal, Kemény Zsigmonddal és Jókaival foglalkoznak. Az ötödik — *A legújabb irodalom* — felírású rész bevezetésül az 1867 utáni közállapotok változását nyújtva, a legújabb lírát, a novella- és regény-, meg dráma-irodalmat tárgyalja egy-egy fejezetben.

Mint látható, az anyag felosztása és a tárgyalás rendje nagyjában egyezik a magyar kézikönyvekben szokásossal; aminek magyarázata bizonyára az, hogy a szerzők nem annyira eredetieskedők, mint inkább a tudományos köztudat hű kifejezői óhajtottak lenni.

A könyv a maga egészében három szerző munkája. Bevezetését s a kódexirodalomról szóló fejezetet néhai Katona Lajos írta. Tömör, összefoglaló fejtegetését adja itt — a boldogult tudós — középkori szellemi életünk kiemelkedőbb tényeinek minden vonatkozásában. E rész alaposságát csupán azok előtt kellene hangsúlyozni, akik nem tudják, hogy az ideartozó kérdések megfejtésében mekkora része volt Katonának.

A mohácsi vésztől a «legújabb» időkgig terjedő kor szellemi életének irodalmi nyomait Szinnyi Ferenc ismerteti történeti egymásutánban. Első sorban a művészi hatásra törekvő műveket veszi figyelembe, a vallásos és tudományos irodalom képviselői közül a régibb korból is csak egy pár mellőzhetetlen nevet említ. Azonban még a szépirodalom körébe tartozó anyagot sem ismerteti a maga teljességében, hanem csupán a jelentősebb mozzanatokot emeli ki. Ezt az eljárást csak helyeselni lehet a jelen esetben, mikor a könyv keretei már eleve bizonyos önmérséklésre szorították a szerzőt. Ez a tartózkodás nem csupán az anyag felvételében, de az egyes művekre és írókra vonatkozó fejtegetésekben is szembetűnő. Ennek köszönhető az egyes részek arányossága, továbbá hogy sohasem válik szószaporítóvá s lelkesedése nem ragadja túlzásokba.

Helyes érzéssel ismeri fel és emeli ki a fejlődés főjelenségeit s a ható okokat; a vitás pontokat mellőzve, rendesen csak annyit mond, amennyit egész bizonyossággal állíthat. Tapintatának bizonyossága, hogy munkája folyamán mindig tekintettel van arra a közönségre, melynek könyvét szánta s nem felejt el kiemelni az alkalminlag kínálkozó kapcsolatokot, akár a szorosan vett irodalmi hatás szempontjából, akár egyéb tekintetben voltak figyelembe vehetők. (Pl. a magyar írók műveinek német fordításaira is utal.) A részleteket nézve: nem mindenki fog egyetérteni szerző azon eljárásával, hogy némely író munkásságának csupán egyik részét érinti, míg másik felét vagy egy jelentős mozzanatát hallgatással mellőzi. Ez az eset áll fenn a Tolnai Lajosról írt sorokra, melyek egy szóval sem említik e termékeny író regényeit, pedig ezek vannak oly fontosak, mint az «Arany hatását mutató» balladák; annak idején jeles tollú írók németül is értekeztek róluk. Hasonló esetet látunk a Csiky Gergelyről szóló fejezetben, ahol a drámák jellemzése után meg van említve a jeles színműíró Plautus-fordítása, de már a Sophokles műveinek átültetéséről nincs szó; s a mi szintén feltűnő, elbeszélő műveiről

sem. Igaz, hogy ezek nem oly értékesek, mint a drámák, mégis tekintettel arra, hogy németre főképp ezek vannak lefordítva, vagy legalább a könyvhöz esatolt bibliographia ezeket sorolja fel, nem ártott volna megemlíteni őket. A magyar olvasó csodálkozni fog azon is, hogy miért nem említi e könyv Dugonics, Csokonai, Fáy, Gaal, Nagy Ignác és Kovács Pál drámáit (a 90. lapon csak céloz rá, hogy az ott említettekén kívül mások is foglalkoztak drámaírással, de nem sok sikerrel), holott a felsorolt írók egyikének-másikának művével kapcsolatban újabb kedvező alkalom kínálkozott volna irodalmunknak és a közviszonyoknak vagy általában, egy-egy ható oknak példákkal való igazolására.

Értjük a szerzőt. Ő mindenütt működésük főiránya szerint iparkodott jellemezni az egyes írókat, ha mégis félrcéztik, annak oka az lesz, hogy elvi álláspontjától néha eltér. Így pl. Petőfi kísérleteiről a regény- és drámaírás terén, vagy Jókaiéről az utóbbi téren mégis csak megemlékezik. A Keményről szóló fejezeten az idegen olvasó fog megütközni. Szerző ugyanis az általánosságban való jellemzés után Keményt «a magyar regény Shakespeare»-jének nevezi, noha később gyengéit ismertetve azt írja róla, hogy a kompozícióra nem sok gondot fordított, lélektani elemzési fázisok a közbeszótt terjedelmes reflexiók miatt s az elbeszélés művészetében sem volt mester. «Hogyan kéri majd a német — és ezek után mégis Kemény a magyar regényírás Shakespeare-ja?» A legújabb kor lírájáról szólva erősen hangsúlyozza, hogy rövidere fogott vázlatában a modern magyar líráról teljes képet nem nyújthat (a legfiatalabb lírikus, akit még említ: Szabolcska), azonban megjegyzi, hogy e téren is komoly törekvés jelei észlelhetők, melyek alapján líránk jövője biztatónak látszik. Ebben talán megnyugszik az idegen, ki az anthológiák alapján bizonyára tájékozva van az újabb mozgalom mibenlétéről; de a legújabb drámáról szóló részt olvasva csodálkozni fog azon, hogy (élő drámaíróink közül mindössze: Dóczy, Gárdonyi, Herczeg és Rákosi J. kerülnek szóba) a könyv mit sem árul el a színműírás terén észlelhető nagyszerű föllendülésről, mely pedig néhány esztendő óta még az ország határain túl is elismerésre talált.

Ami a mű végén található könyvészetet illeti, szintén csak elismeréssel adózhatunk összeállítójának, *Gragger Róbert*nek, aki a térszükétől korlátozva legjobb akarata szerint oldotta meg feladatát. Az idegen olvasó számára így lehetővé tette, hogy egy kis utánjárással szélesebb körű tájékozódást is szerezhessen irodalmunkban s ennek történetében. Nem törekedhetett teljességre, azonban nagyon helyesen ügyelt arra, hogy a fordítások és cikkek felsorolása sínuljon az irodalomtörténeti fejtegetésekben előforduló adatokhoz. Kár, hogy mint előzőleg Barcsay és mások verseivel tette, Gárdonyi Géza, Jakab Ödön, Szabolcska Mihály, Szász Károly, Tóth Kálmán és Váradi Antal nevével kapcsolatban is nem utalt a megfelelő anthológiára (Ungarischer Dichterwald von J. Cserhalmi), melyet különben általánosságban említ s amelyben a felsorolt költők műveiből való fordítások találhatók. Kevésbé jelentékeny adatok elhagyásával meg lehetett volna még említeni Bartók Lajos Kárpáti dalainak,

Toldy, A magyar költészet történetének és Beöthy, Kis tükrének német fordítását (utóbbi kissé elrejtve: a Jekelfalussy-féle Az ezredéves magyar állam és népe. Budapest, Kosmos. 1896. c. munkának a németek számára készült kiadásában jelent meg).

BAROS GYULA.

Karl Dieterich: Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt. Tübingen, 1911. Mohr.

Érdekes feladatot tűzött maga elé Dieterich, a lipcsei egyetem docense, midőn egységes szempontból, vagy amint ő mondja, madártávlatból akar végigtekinteni a keleti Európa népeinek irodalmán. A nyugati irodalmak erőviszonyainak igazságos mérlegelését várja attól, ha ismerik a keleti népek szellemi mozgalmainak igazi értékét, annál is inkább, mert egyes keleti népek — s elsősorban a lengyelekre, csehekre és magyarokra gondol — mind erősebb nemzeti előretörekésre vállalkoznak nyugat felé. Tehát Dieterich, hogy úgy mondjunk, nyugat felől néz keletre, a maguk számára keresi a keleti népek irodalmi mozgalmainak vizsgálatából levonható tanulságokat; természetes, hogy egész más szemmel, másféle kíváncsisággal néz mindent, mint ahogy mi vizsgálónók ugyanezeket az irodalmi jelenségeket.

Dieterich Kelet-Európának nevezi azt a területet, melyen az oroszok, lengyelek, csehek, szerbek és horvátok, továbbá a magyarok, románok, újbörszögök és finnek, tehát a legkülönbözőbb törzsekhez tartozó népek laknak. A népvándorlás hozta össze ezt a tarka népvegyületet. Az együttélés első századaiban különösen a szláv népek voltak erősebb hatással a többire; azontúl is sok hasonlóság van e népek történeti és társadalmi fejlődésében. Dieterich még az arcokban, típusokban is sok hasonlóságot észlel. Az irodalmi fejlődés lassúságának egyik okát e népek művelődési viszonyaiban látja. A műveletlenség és babona vastag és széles tömegén egy vékony, arisztokratikus műveltségi réteg nyugszik. Ez az oka, hogy a keleti irodalmakban a szellemi mozgalmaknak az egyének, egyes kiemelkedő írók, költők a hordozói s a tömegre csak nehezen tudnak hatni. Ehhez járul egy-egy főváros erős központosító hatása s a vidéki városok szellemi életének csaknem teljes hiánya. Nyugat-Európával szemben fontos a társadalmi alakulás nagy különbsége, az udvari nemességnek, a lovagrendnek s a polgárságnak csaknem teljes hiánya. Mindez kedvezőtlen hatással volt a műveltség fejlődésére s késleltette a nyugateurópai szellemi mozgalmak elterjedését. Ezekből az okokból magyarázható, hogy a népies irodalom, mely ősi és eredeti volt, erősebben fejlődött, míg a műköltészet, melynek nem volt gyökere a népben, ide-oda ingadozva, idegen, nyugati hatások alatt fejlődött. Ebből a két szempontból nézi Dieterich a keleti népek irodalmát. S a magyar irodalomra vonatkozólag is azt a tanulságot vonhatjuk le fejtegetéseiből, hogy míg népköltészetünket jellemző vonásai kelethez esatolják, addig műköltészetünk mindig nyugat felől nyert ösztönzést és példaadást.

A könyv első része a népköltéssel foglalkozik, mely keleti eredetű

s e különböző fajú népek körében is sok közös jellemző vonást mutat. Ilyen vonások a történeti és vallásos érzés hiánya. A történeti népdalokat egy másfajta népköltészet helyettesíti: a népies hősök (hajdúk, kurucok, kozákok, szegény legények dicsőítése), a természet szeretete, a lovak és más házi állatok kedvelése, a családi érzés bizonyos irányú fejlődése stb. A költészet külső formáiban is több közös vonásra tud D. rámutatni. A magyar népköltészetet, úgy látszik, csak fordításokból ismeri; még így is csodálom, hogy nem találkozott a magyarban is gyakran ismétlődő verssorokkal (v. ö. 60. l.) s nem ismeri az olyan népkölteményeket, melyekben az elhalt ifjú kedvesének szerelme erősebb az anyáénál és a testvérénél. (*Megölték egy legényt...*)

A második részben a műköltészettel foglalkozik, még pedig abból a szempontból, hogy milyen idegen hatások jelét vagy legalább nyomát látjuk ezekben a keleti irodalmakban. Megmutatja, hogy a nyugati szellemi mozgalmak hogyan áradnak szét párhuzamosan, s hogyan hatnak gyakran meglepő hasonlósággal az egymással szellemileg alig érintkező népek körében. Kimutatja, hogy a keleti egyház hatása az irodalmi élet fejlődésére kedvezőtlen. Annál erősebb és jótékonyabb a nyugati hatás a római egyházhoz tartozó népek irodalmában. A két legerősebb szellemi mozgalom, melynek hatása keleten érezhető volt: a keresztens háborúk és a reformáció. A római egyház a latin nyelvvel együtt terjedt el s magával hozta az ókori irodalmak elbeszéléseit s költői tárgyait. A reformáció legerősebben Magyarországon és Csehországban hatott; Husz tanai korán elterjedtek s a reformáció megindította a magyar nemzeti irodalmat is. A renaissance nagy szellemi forradalma is legerősebben hatott Magyarországon és Lengyelországban, továbbá Dalmáciában és Görögországban. S a renaissance nagy írói közül Petrarca és Tasso, a leglíraibb tehetségek hatottak legerősebben, míg Dante és Ariosto, a vallásos és romantikus epikusok csak alig, a vidám és dévaj Boccaccio hatása legerősebb volt Magyarországon. A nyugati hatásnak egy másik forrása volt a felvilágosodás és az «ál-klasszicizmus». A felvilágosodás eszméinek és irodalmának hatása végig kísérhető a legtöbb keleti nép szellemi életében s az új vagy «ál (pseudo) klasszicizmusra» is elég, ha csak rámutatunk a mi irodalmunkban. Érdekesen rajzolja ezután D. a Sturm és Drang mozgalom hatását keleten, rámutatva a két szellemi áramlat különbözőségére is. A német «Sturm» csakis esztétikai irodalmi mozgalom volt minden politikai és nemzeti mellékiz nélkül, a keleten ép ellenkezőleg a «Sturm und Drang» elsősorban nemzeti és politikai mozgalom volt. S ez a német irodalmi hatás majd a francia, majd az angol irodalommal együtt lép fel. A legáltalánosabb és legerjedtebb Byron hatása, fontos emellett Walter Scott, Shakespeare hatása az oroszokra és a magyarokra. Goethe is csaknem egyetemes hatású; Werther legerősebb visszhangot keltett Lengyelországban és Magyarországon, Faust Lengyel- és Oroszországban, lírája pedig Cseh- és Magyarországon. Schiller hatása kisebb körre terjed; a franciák közül a legfontosabbak V. Hugo és Béranger. A modern realizmus legerősebben tükröződik az orosz és lengyel regényirodalomban.

A magyar irodalomból Eötvös regényei és Kisfaludy Károly elbeszélései nem mondhatók a modern realizmus visszatükrözőinek.

E vázlatos összefoglalásból is kitűnik, hogy Dieterich könyve sok új szempontot nyújt, gondolkodóba ejt s érdekes kérdésekre irányítja a figyelmet. A magyar irodalmat — úgy látszik — nem első forrásból ismeri, de jó könyveket olvasott s éles szemmel tudja meglátni a fontosat. Csak egy-két bántó tévedés akad könyvében. Ilyen, hogy Petőfi anyját horvátnek mondja, a Karthausit szerinte Jókai írta s Kisfaludy Sándort nagyobb költőnek tartja Kisfaludy Károlynál.

BALASSA JÓZSEF.

Otto Hauser: Weltgeschichte der Literatur. Leipzig und Wien. Verlag des Bibliographischen Instituts. Két kötet. XII + 510 l. és VIII + 498 l.

Hauser Ottó, ismert bécsi író és költő kétkötetes munkájának elolvasása azt a meggyőződést kelti, hogy szerzője nem rendelkezik a tudományos vizsgálódásnak elemi eszközeivel, amelyek a világirodalom jelenségeinek megfajlásához szükségesek. Hogy a világirodalomnak ezt a legújabb kézikönyvét mégis figyelemre méltatjuk, annak két oka is van. Az egyik abból az érthető érdeklődésből ered, amellyel a magyar irodalmat tárgyaló fejezet felé fordulunk. A másik ok a könyv módszertani tanulságában rejlik, amely meggyőzően mutatja, hogy egy meg nem állapodott tudományos elmélet merev és kizárólagos alkalmazása csak félígazságokhoz vezet és a tudományos értékelés komolyságát veszélyezteti.

Hauser egyetlen egy szempontból akar a világirodalom bonyolult életjelenségeire rávilágítani. Tudományos hitvallása a fajelméletből indul ki és oda tér meg. Gobineau, Penka, Woltmann Lajos tanulmányai nyomán a fajelmélet tanításaira esküszik és a fajelmélet szempontjából vizsgálja az «irodalom világtörténetét» is. A fajok között a művelődés terén a fehér fajt állítja első helyre. Minden más fajt valósággal kirekeszt a kultúra köréből. A más fajú népek közt kulturális föllendülés csak azoknál mutatkozik, amelyek a fehér fajjal keveredtek. De Hauser a fehér faj fogalmát nagyon szűk határok közé szorítja. A fehér nép őshazájának azt a területet jelöli meg, amelyet Penka Károly Die Heimat der Germanen, című művében az indogermánok őshazájának mondott: Svédország déli részét és a Schleswigig terjedő szigeteket. Innen bocsájtott ki a fehér faj kisebb-nagyobb rajokat és ahol megjelentek, fejlődésnek indultak a kulturális élet csirái. A fehér vér útja jelzi tehát a művelődés útját is.

Anélkül, hogy a fajelmélet jelentőségét tagadnók, sehogysém hisszük és erről Hauser sem tud meggyőzni, hogy ilyen felfogással, ilyen tudományos alapon a világirodalomról hű és megértő képet lehetne adni. Az ilyen elmélet nem ad módot a keleti népek gazdag irodalmának és általában a nem indogermán fajok művelődésének kellő megértésére. Bizonyítja ezt ennek a munkának jórésze és mindaz, amit a szerzője a magyar irodalomról mond.

Hausernek a magyar irodalom ismertetésében megbízható vezetői

voltak: Kont Ignác német nyelvű irodalomtörténete és Riedl Frigyesnek a Hinneberg-féle vállalatban megjelent szép tanulmánya. Sőt a szülői ház és a gyermekkor emlékei közt is lehettek magyar irodalmi vonatkozások. Hauser Nürnbergből származó szülei Sopronban éltek, ő maga Horvátországban született. De sem ez, sem a jó irodalmi útmutatók nem kelhettek versenyre a fajelmélet féligazságaival. A magyar irodalomnak szánt 16 oldalon (II. köt. 446—462. l.) Hauser anthropologiai szempontjának irányítása szerint nem azt keresi, hogy irodalmunk a fehér faj kulturális hatása alatt — amint ő mondaná — hogyan alakult, vagy pedig, hogy a fehér faj művelődésével ellentétben művelődésünk minő különleges fejlődést mutat, hanem elméletének merev következtetéseképpen megtagad a magyar irodalomtól minden eredetiséget és szellemi életünket teljesen idegennek és idegen eredetűnek mondja. Egyoldalú tudományos megállapításainak hitelét pedig még csökkenti a minden sorából kiütköző felületesség és rosszakaratra valló ferdtítés.

Történeti ismereteinek fogyatékoságát mutatja az olyan kijelentés, hogy Mohácsnál az osztrákoktól szenvedtünk vereséget! Csak rosszakaratból magyarázhatók azok az állítások, hogy nyelvünknek nyelvtani elemei ősiek csupán, szókincsünk szláv, zenénk, verselésünk is idegen. És ezt a rosszakaratot nem tagadhatja meg irodalmunktól sem. Fajelméletének igazolására nevekkel és ismét csak nevekkel áll elő. Büszke diadallal leplezi le Heltai Gáspár szász eredetét, Petőfi szláv és Herceg Ferenc német származását. De az efféle eredethajszolásban nem egyszer elveti a sulykot. Egyenest mosolyra késztet, amikor Pálóczy Horváth Ádámot horvát embernek teszi meg: «der Name bezeugt kroatische Herkunft», Tóth Kálmánról kimutatja, hogy szláv vér csörgedez ereiben: «der Name deutet auf slawische Herkunft» és Szász Károlyt a derék szász nép fiának mondja: «der Name bedeutet Sachse.» Amikor ez a nevekre épített fajelmélet is cserbenhagyja, ismét más módszert választ, hogy minden írórt elhódítson tőlünk. Különösen Jókai magyarsága fáj indogermán szívének. Természetes, hogy róla is kimutatja, hogy a fajelmélet kiválasztott népéhez tartozott. De hogyan? «Auch Jókai hatte nicht magyarischen, sondern rein nordischen Gesichtsschnitt und war blauäugig» — mondja és Jókai nem a mienk.

Mindez azonban csak Hauser tudományos módszerének bemutatására szolgáló szemelvény. Irodalmunkban való teljes tájékozatlansága számos példával tetézve bizonyíthatná a fajelmélet irodalomtörténetének tudományos komolyságát. De az idézett példákból is eléggé kitetszik, hogy mennyi rosszakarat, minő korlátoltság irányíthatta a fajelmélet első irodalomtörténetének szerzőjét, hogy Kont és Riedl munkáinak útmutatása ellenére a magyar irodalomról oly szármalmas és silány képet rajzolt.

VERŐ LEÓ.